

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

умовах входження у Болонський процес: звіт про науково-дослідну роботу / [Г.М. Романова, Л.О. Савенкова, О.М. Котикова, М.В. Артюшина та ін.] – К.: КНЕУ, 2008. – 303 с. Номер держ. Реєстрації: 0107W001844.

15. Сибирская М.П. Теоретические основы проектирования педагогических технологий в процессе повышения квалификации специалистов профессионального образования: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Сибирская Маргарита Павловна. – СПб., 1998. – 357 с.

16. Слостенин В.А. Доминанта деятельности / В.А. Слостенин // Народное образование. – 1998. –

№ 9. – С. 43 – 46.

17. Сидоренко Е.В. Технологии создания тренинга. От замысла к результату / Е.В. Сидоренко. – СПб.: "Речь"; ООО "Сидоренко и Ко", 2007. – 336 с.

18. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: метод. пособ. / М.А. Чошанов. – М.: Народное образование, 1996. – 160 с.

19. Яковлева Н.О. Педагогическое проектирование инновационных систем: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Яковлева Надежда Олеговна. – Челябинск, 2003. – 355 с.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015

УДК 378.147

Олександр Ажиппо, доктор педагогічних наук, професор, ректор
Харківської державної академії фізичної культури

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються основні методологічні положення управління пізнавальною діяльністю студентів. Аналізується зміст даного поняття різних авторів. В отриманих результатах дослідження наводяться основні компоненти пізнавальної самостійності студентів, мотиваційний, змістовно-операційний і волевий, дається їх характеристика. В підсумок даного дослідження наведені анкетні дані і зроблені висновки.

Ключові слова: пізнавальна самостійність, індивідуалізоване навчання, організації самостійної роботи студентів.

Лит. 12.

Александр Ажиппо, доктор педагогических наук, профессор, ректор
Харьковской государственной академии физического искусства

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ПУТЕМ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются основные методологические положения управления познавательной деятельностью студентов. Анализируется содержание данного понятия разных авторов. В полученных результатах исследования приводятся основные компоненты познавательной самостоятельности студентов, мотивационный, содержательно-операционный и волевой, прилагается их характеристика. В итоге данного исследования приведены анкетные данные и сделанные выводы.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, индивидуализируемое обучение, организация самостоятельной работы студентов.

Olexander Azhyppo, Ph.D. (Pedagogy), Prof., Rector
Kharkiv State Academy of Physical Training

FUNCTIONING OF THE STUDENTS' INDIVIDUALIZED TEACHING THROUGH THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING

The article methodological principles of the management of students' cognitive activity are examined in the given article. The understanding of the given notion of different authors is analysed. Basic components of the students' cognitive independence are revealed as the results of the research: motivational, content-operating and volitional, as well their description is given. Finally the questionnaire data are resulted and the conclusions are made.

Keywords: cognitive independence, individualized teaching, organization of independent work of students.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Найважливіша особливість вузівського навчання полягає в тому, що основною формою оволодіння знаннями є

пізнавальна самостійність студентів, без правильної організації якої ніяка система освіти не може бути ефективною.

У зміст даного поняття різні автори вкладають

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

різне значення. Одні розглядають пізнавальну самостійність як “інтелектуальну здатність учня і його уміння, що дозволяє йому самостійно вчитися” (І. Махмутов), інші – сутність пізнавальної самостійності бачать в готовності, тобто, здатності і прагненні школярів своїми силами просуватися в оволодінні знаннями (Н. Половнікова); треті – визначають поняття пізнавальної самостійності як властивість особистості, яка виявляється у відношенні своїми силами оволодіти знаннями і способами діяльності (Т. Шамова).

Найоригінальнішою є точка зору на зміст пізнавальної самостійності студентів Б. Куланін [5], яка включає в неї потребу і уміння здійснювати діяльність з проведенням її корекції, при цьому вважає, що зведення пізнавальної самостійності майбутнього вчителя лише до оволодіння професійними вміннями представляється неправомірним, оскільки вельми звужує зміст цього поняття.

Найточнішим, на наш погляд, є трактування даного поняття О. Абдулліної яка розглядає пізнавальну самостійність, як багатоаспектну особову освіту, що характеризується проявом саморегуляції пізнавальної діяльності, і є результатом емоційного, пізнавального і вольового процесів; синтезом пізнавального мотиву і способів самостійної поведінки; стійким відношенням до пізнання [1].

Формулювання цілей роботи.

Мета дослідження. Виявити основні методологічні положення, на базі яких і будується ефективна індивідуалізована система, управління пізнавальною діяльністю студентів.

Методи дослідження: аналіз педагогічної, соціологічної літератури, різні види анкетування та опитування, аналіз документів.

Результати дослідження та їх обговорення. До складу пізнавальної самостійності включаються три основні компоненти: мотиваційний, змістовно-операційний і вольовий. Мотиваційний компонент характеризується навчанням до діяльності, яке виникає на основі усвідомлення суперечності між виниклою пізнавальною потребою і важливістю її задоволення своїми силами.

У своєму дослідженні Ф. Янушкевич відзначає, що спрямованість на предмет навчальної діяльності значною мірою відображає специфіку навчально-пізнавальної діяльності студентів, в процесі якої відбувається розвиток його пізнавальної самостійності.

Вищий рівень (мотив самоосвіти) реально може бути сформований лише в умовах ВНЗ, де

стимулюється прагнення до самостійного оволодіння знаннями [12].

Важливу групу складають мотиви, які лежать зовні навчальної діяльності і визначаються конкретною ситуацією (прагнення уникнути неприємностей з деканом, конфлікт з викладачем, неможливість виконати завдання на рівні вимог тощо).

Змістовно-операційний компонент пізнавальної самостійності студентів включає систему провідних знань і способів навчально-пізнавальної діяльності, які визначають уміння самостійно опановувати новими знаннями і способами діяльності. Для визначення специфіки даного компоненту слід виявити особливості системи знань студентів вузу і способів їх навчально-пізнавальної діяльності. С. Архангельський вважає, що в зміст вищої освіти повинні входити три компоненти: перший – визначає існуючий стан науки; другий – новий зміст науки і техніки, що розвивається; третій – відображає розвиток науки і техніки, що передбачається [3]. Перший компонент містить те, що сформовано наукою і прийнято практикою. Він складає, в першу чергу, зміст фундаментальних наук, що вивчаються на перших курсах. На старших курсах зростає роль другого і, в деякій мірі, третього компонентів. Систему провідних знань студента можна визначити, як сукупність фундаментальних теоретичних знань і умінь і їх практичного вживання в умовах професійної діяльності.

На основі системи провідних знань студента відбувається формування операційної сторони пізнавальної самостійності, яка включає наступні функціональні елементи: виконання (вибір адекватних засобів і методів, направлених на виконання завдань, програм); самоконтроль і контроль знань (оперативний, рубіжний, підсумковий), періодичність його вживання і форми контролю (опитування, бесіда, перевірка завдань, оцінка, атестація, залік, іспит і ін.); корекція (внесення необхідних змін в дії студентів), яка здійснюється або самим студентом, або за допомогою викладача (під контролем або за заданою контролюючою програмою). При цьому формуються три групи умінь: інтелектуальні, навчальної праці і спеціальні (наочні) уміння. Певний рівень володіння цими вміннями повинен забезпечувати самостійне просування в пізнанні (Т.М. Шамова). Безумовно, ведучими є інтелектуальні уміння, що забезпечують придбання і обробку інформації. Рівень їх сформованості має велике значення для розвитку пізнавальної самостійності в цілому.

Аналізуючи способи навчання, різні дослідники

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

по-різному підходять до виділення інтелектуальних умінь. Так, Ю. Бабанський в групу навчально-інтелектуальних умінь включає вміння мотивувати свою діяльність, уважно сприймати інформацію, раціонально запам'ятовувати, логічно осмислювати навчальний матеріал, виділяючи в ньому головне, вирішувати проблемні пізнавальні завдання, самостійно виконувати вправи, здійснювати самоконтроль [4].

Уміння здійснювати самоконтроль можна умовно розділити на дві частини: це вміння контролювати хід пізнавальної діяльності і його результати. Перше – припускає вміння стежити за ходом роботи, тобто співвідноситися з поставленим планом, виявляти причини відставання або невиконання і вносити потрібні корективи. Друге – припускає вміння використовувати адекватні форми перевірки результатів пізнавальної діяльності.

Спеціальні (наочні) вміння формуються на заняттях з окремих дисциплін. Сукупність їх забезпечує самостійне оволодіння специфічною областю знань і способів діяльності. Вони у меншій мірі здібні до перенесення, ніж загальні навчальні вміння, хоча певною мірою застосовуються в суміжних областях знань.

Таким чином, операційна сторона пізнавальної самостійності студентів відрізняється іншим якісним рівнем (великою глибиною, здібністю до перенесення і стійкістю вхідних в неї способів навчально-пізнавальної діяльності), що пов'язане з більш високим рівнем розвитку інтелекту і специфічною навчально-пізнавальною діяльністю студента.

Самостійне просування в пізнанні навіть за наявності прагнення до оволодіння знаннями і способами діяльності може не відбутися, якщо особистість пізнавального не вчинить певного вольового зусилля для його досягнення. Тому вольовий компонент, в основі якого лежить готовність до здійснення вольового зусилля по подоланню пізнавального утруднення і її реалізація в діяльності, є невід'ємною частиною пізнавальної самостійності. Як указує Л. Серебренніков, "уміння долати труднощі виконання – основний критерій для оцінки вольового розвитку особистості" [10, 23].

Наявність волі нерозривно пов'язана з наявністю значущих, важливих для особистості цілей і завдань. Цільове вилягання (одна з форм вольової поведінки людини) має важливе значення для реалізації вольових зусиль особистості. Постановка і прийняття мети – це той етап, який визначає подальші вольові зусилля особистості по досягненню мети.

На думку І. Лернера, пізнавальна самостійність є інтегральною властивістю особистості і володіє системними якостями, які структурно зв'язані між собою і кожний з них виконує свою певну функцію: мотиваційний компонент спонукає до навчально-пізнавальної діяльності, змістовно-операційний – створює базу для її здійснення, вольовий – забезпечує її завершення. Кожний компонент, функціонуючи, забезпечує певний етап цілісної навчально-пізнавальної дії [6].

У дослідженні педагогічного процесу важливо не тільки визначитися з поняттям певної діяльності, виявити його структуру і функції, але і вказати шляхи його вдосконалення.

Якнайповніші рішення даного питання дає О. Абдулліна [1], яка вважає, що формування пізнавальної самостійності вимагає посилення розвиваючої функції навчання, включення студента в навчально-пізнавальний процес, зближення науково-дослідної і наочно-практичної діяльності. Сказане в більшій мірі змінює звичний статус лекційних і практичних занять. Вони повинні носити проблемний характер і стимулювати творчу самостійність студентів. Та і сам процес навчання у вищій школі повинен розвиватися по іншій схемі, відмітний від традиційної, де аудиторна самостійна робота здійснюється на практичних і лабораторних заняттях, а зовні аудиторна – при написанні курсових, дипломних робіт, а також при виконанні спеціальних завдань.

Загальновідомо: знання, вміння і навички не можна передавати від однієї людини іншій так, як передаються матеріальні об'єкти. Кожний опановує ними шляхом самостійної пізнавальної праці, яка підкоряється суперечливим законам, визначаючих послідовність пізнавальних актів: знайомство, сприйняття, переробка, усвідомлення, оволодіння новими знаннями до такого рівня, який дозволяє застосовувати його в навчальній або професійній діяльності. Порушення цієї послідовності приводить до зниження якості, знань і збільшенню часу, необхідного для оволодіння ними на заданому рівні [11].

Основним елементом самостійної пізнавальної діяльності є навчальне завдання, виконання якого здійснюється в три етапи: підготовчому основному і завершальному.

Підготовчий етап включає теоретичну, практичну і психологічну готовність студентів (наявність цільової установки, мотивів виконання завдання, необхідних знань, умінь тощо) до виконання завдання, а також організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи. В основному етапі

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

здійснюється безпосереднє виконання завдання з використанням умінь, навичок самостійної роботи, емоційно-вольових проявів, пізнавальних процесів тощо. Мета завершального етапу – оцінка якості виконання завдання за допомогою самоконтролю, взаємоконтролю, контролю викладачів.

Без раціонального планування самостійної роботи, її матеріального забезпечення, чіткої організації, ефективної взаємодії аудиторної і позааудиторної роботи, підняти якість навчання студентів сьогодні неможливо. Проте центральною проблемою тут є організаційне забезпечення самостійної роботи студентів, яка повинна здійснюватися в трьох рівнях: деканат → кафедра → студент.

У той же час, проведене нами дослідження, показало, що в даному ланцюзі в основному спрацьовує ланка “деканат → кафедра”, де розробляються навчальні завдання для самостійного опрацювання. Значно складніше добитися його виконання студентом. Часто навчальні завдання навіть не виголошуються студентам, а в кращому разі вивішуються на дошці оголошень. Не завжди студенти забезпечуються і необхідною, кількістю навчальної літератури, терміни контрольних заходів часто порушуються деканатом, або самими ж викладачами тощо.

Відсутність на руках у студентів документів, що інформують про планування самостійної роботи за часом і які відображають результати контролю, принижує відповідальність студентів і породжує їх низьку вимогливість до себе, не стимулює фундаментального освоєння знань і професійних навиків.

На наш погляд, головною причиною слабкої постановки самостійної пізнавальної діяльності студентів є не тільки те, що вона погано регламентується, організовується і прямує, але і у багатьох випадках пущена на самоплив. Керівництво самостійною роботою студентів на багатьох кафедрах факультету і університету виглядає практично пасивним і не зачіпає глибинних основ організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Дати літературу для самостійного вивчення, визначити перелік контрольних питань за матеріалом, що вивчається, організувати консультації викладачів і, мабуть, все, що можуть запропонувати кафедри.

Проте всі ці прийоми розраховані на ідеального студента, що проявляє високий ентузіазм в навчанні, мав звичку до усидчивої самостійної роботи і уміючого правильно її організувати. Але таких студентів не так вже багато. Більшість же з

них потребує допомоги і в постійному контролі за ходом позааудиторної роботи і її стимулюванні.

Є різні рекомендації щодо часу, який повинні присвячувати студенти позааудиторній самостійній роботі для того, щоб успішно вчитися в ВНЗ. Одні дослідники [2, 10] вважають, що воно повинне складати 3 – 4 години в день, інші – збільшують цей час до 4 – 5 годин [11].

Проведене нами дослідження показало, що далеко не всі студенти займаються в повну міру. Так, кращі з них (9,7% опитаних) дійсно працюють по чотири і більше годин в день. Набагато більше таких студентів (24,5%), чия самостійна робота обмежується мінімальною підготовкою до семінарських, практичних занять і зводиться до біглого перегляду конспектів лекцій або підручників протягом 1 – 2 годин. Третина опитаних студентів (33,9%) або не працюють зовсім, або витрачають на самостійну роботу менше однієї години. Хоча більшість з них розуміє, що 2 – 3 години самостійних занять – це той мінімум, який необхідний сучасному студенту.

Нерегулярність, епізодичність і поверхневність самостійної роботи стали досить поширеним явищем і основною причиною досить низької успішності більшості студентів, які навчаються за індивідуальним графіком (див. табл.1).

Основними причинами, що впливають на ефективність самостійної роботи 12,5% опитаних студентів вказали на сімейні обставини; житлові умови (16,1%); відсутність якісних навчально-методичних посібників (53,6%); недостатнє володіння навиками самостійної навчальної праці (42,8%); заняття трудовою діяльністю, спортом, улюбленою справою (81,3%); інерцію, лінь (29,5%) і ін.

У процесі дослідження багато студентів відзначали, що для організації повноцінних позааудиторних занять їм насамперед не вистачає часу, вольових зусиль, уміння планувати свою пізнавальну діяльність, контролю за самостійною роботою з боку викладачів тощо.

Дане положення спонукає деканати і кафедри до пошуку шляхів більш дієвого стимулювання самостійної навчальної роботи студентів. Наприклад, в зарубіжній практиці для цього використовують два способи. По-перше, різко підвищуються вимоги викладачів до знань студентів на іспитах, по-друге, прикріплюють студентів до одного з викладачів, який наприкінці кожного тижня перевіряє, що студент вивчив і освоїв за цей тиждень, на скільки регулярно він працює [5].

Ми вважаємо, що ефективна модель управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів в організаційному плані повинна бути

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ
ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Таблиця 1.

**Час, що відводиться студентами на самостійну роботу і якість їх учбової праці
(в % по групах опитаних)**

Час	Від загального числа опитаних	Якість учбової праці (в балах)		
		4-5	3-4	3
До 1 години	33,9	0	38,5	61,5
Від 1 до 2 годин	24,5	14,8	64,0	21,2
Від 2 до 3 годин	19,8	54,3	45,7	0
Від 3 до 4 годин	12,1	71,5	28,5	0
Понад 4 годин	9,7	91,6	8,4	0

чіткою системою, де тісно взаємодіють деканат, кафедра, студент.

Висновки. На основі проведеного аналізу сучасних уявлень про особливості і зміст пізнавальної діяльності студентів можна сформулювати наступні основні методологічні положення, на базі яких і будеться ефективна система, управління пізнавальною діяльністю студентів:

1. Знання, способи діяльності і критерії оцінок не передаються від викладача до студента в готовому вигляді, а засвоюються останнім в результаті активної, поетапної і цілеспрямованої самостійної пізнавальної діяльності.

2. Для забезпечення ефективної пізнавальної діяльності необхідно, щоб студенти мали випереджаюче уявлення про результати цієї діяльності. Викладач до початку процесу навчання повинен побудувати систему завдань діяльності, вирішити що повинен знати і вивчити до кінця терміну навчання кожний студент.

3. Методи викладання і навчання визначають якість засвоєваних знань і ефективність формування умінь. Відповідно до цілей навчання викладач повинен створити і забезпечити адекватне функціонування комплексу, навчально-методичного забезпечення – системи посібників-керівництва зі всіх тем даної дисципліни з урахуванням діючого навчального плану і кількості годин на її засвоєння.

Ґрунтуючись на висунутих положеннях, ми в системі індивідуалізованого навчання, чітко визначили роль деканату, кафедри і самого студента у формуванні самостійної пізнавальної діяльності.

Деканат складає графіки індивідуалізованого навчання студентів, з визначенням періодів і циклів навчання, термінів контролю за своєчасним і якісним освоєнням навчального

матеріалу в процесі аудиторної і позааудиторної самостійної роботи; здійснює матеріально-технічне забезпечення занять; стежить за ефективним чергуванням різних видів занять (лекцій, семінарських і практичних занять), визначає їх трудомісткість і зміну діяльності для підтримки на належному рівні розумової працездатності студентів протягом дня і тижня; веде виховну роботу із студентами тощо.

Кафедра визначає основні види обов'язкової самостійної навчальної роботи, яка повинна виконуватися студентами, як в аудиторний, так і в позааудиторний час, формуючи при цьому цільові установки придбання необхідних знань і мотивацію навчання; організовує консультації викладачів по предметах, що вивчаються; здійснює всі види контролю (поточний, рубіжний, підсумковий); готує навчально-методичні матеріали, адаптовані для самостійного опрацювання (курси лекцій, підбір спеціальної літератури по предметах, що вивчаються, питання для контролю і самоконтролю знань тощо); розробляє комп'ютерні програми для самонавчання студентів; здійснює частково-пошукову і науково-дослідну роботу студентів при підготовці курсових і дипломних робіт; керує педагогічною практикою студентів тощо.

Студент в процесі самостійної роботи готується до майбутньої лекції і працює над конспектами після неї; вивчає необхідний навчальний матеріал до семінарських і лабораторних занять; працює з літературою (монографіями, науковими статтями, підручниками, навчальними посібниками тощо); складає реферати, наукові доклади, звіти про проведені дослідження; готується до заліків, іспитів тощо.

Використовування системи взаємодії деканат → кафедра → студент при індивідуалізованому

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ШЛЯХОМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

навчанні, студентів спонукало значно активізувати самостійну пізнавальну діяльність, як в аудиторній, так і в позааудиторній навчальній роботі і в цілому підвищити якість підготовки майбутнього вчителя.

1. Абдуллина О.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О.А. Абдуллина. - М.: Просвещение, 1990. - 141 с.

2. Ажиппо О.Ю. *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах: дисс. ... д. пед. наук* / О.Ю. Ажиппо. - Харків, 2013. - 485 с.

3. Архангельский С.И. *Методические разработки по курсу педагогики и психологии высшей школы для слушателей ФПК МПТИ* / С.И. Архангельский. - М.: Изд-во МПТИ, 1989. - 73 с.

4. Бабанский Ю.К. *Избранные педагогические труды* / Ю.К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1989. - 558 с.

5. Куланин Б.Д. *Влияние специальных знаний, убеждений и потребностей на практику самостоятельных занятий физической культурой студенческой молодежи (на примере вузов*

РСФСР): автореф. дис. на стип. уч. степ. канд. пед. наук / Б.Д. Куланин. - М., 1986. - 20 с.

6. Лернер И.Я. *Дидактические основы методов обучения* / И.Я. Лернер. - М.: Педагогика, 1981. - 186 с.

7. Махмутов М.И. *Проблемное обучение: Основные вопросы теории* / М.И. Махмутов. - М.: Педагогика, 1975. - 337 с.

8. Половникова Н.А. *О теоретических основах воспитания познавательной самостоятельности в обучении школьников* / Н.А. Половникова - Казань: Из-во Казанского ун-та, 1986. - 202 с.

9. Резникова Ю.Г. *Формирование у студентов младших курсов педагогического института готовности к самостоятельной работе: дисс. ... канд. пед. наук* / Ю.Г. Резникова. - Улан-Удэ, 1995. - 179 с.

10. Серебренников Л.Н. *Комплексная технологическая подготовка школьников: монография* / Л.Н. Серебренников. - Ярославль: Изд-во ЯЛТУ, 2004. - 551 с.

11. Шамова Т.И. *Управление образовательным процессом в адаптивной школе* / Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко. - М.: Центр "Педагогический поиск", 2001. - 384 с.

12. Янушкевич Ф. *Технология обучения в системе высшего образования* / Ф. Янушкевич. - М.: Высшая школа, 1986. - 134 с.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015

Джерела мудрості

"І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой:
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі,
Мов одірвалось од гілля,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьці."

Парас Шевченко
"І золотої й дорогої"

